

Mångkultur väster om odlingsgränsen

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist och fotograf*

Då de statliga verken Domänverket och Vattenfall bolagiserades på 1990-talet fanns det skogar, älvar och fjäll som betraktades som riksangelägenheter. Det var nationella tillgångar som man av flera skäl ville behålla i statens ägo. Den viktigaste anledningen till att staten behöll marken väster om odlingsgränsen var dock den starka bruksrätt som rennäringen har av markerna. Statens fastighetsverk tar i dag hand om renbeteslanden i Norrbottens och Västerbottens län samt renbetesfjällen i Jämtland.

ÄVEN OM SAMERNA i Saarivuoma sameby i många stycken lever ett modernt liv är det fortfarande renarna, inte klockan, som styr arbetet under de åtta olika årstiderna. De ljusa nätterna under sommaren är arbetstid. Rennäringen är en grundbult i den samiska kulturen – även för de samer som ägnar sig åt konsthantverk, litteratur och musik.

Landsvägen från Kiruna går via Svapavaara och Vittangi mot Karesuando. Asfalten ringlar sig mjukt genom det relativt platta landskapet med gles och lågväxt skog. De samer vi snart ska möta hör till en av de allra nordligaste samebyarna i Sverige, Saarivuoma sameby, som sedan urminnes tider har sommarbetesmarker i

Norge. Det är denna gamla hävd som är ett av de mest betydande inslagen i den samiska kulturen, en hävd och kulturtradition som kolliderar med nationella lagar som reglerar jakt- och fiskerätt och ägande av naturtillgångar som mark och vatten.

Sápmi, samernas land, sträcker sig över Sverige, Norge, Finland och Ryssland och gemenskapen samer emellan är i många fall starkare än mellan det samiska och det svenska samhället.

Det är mitten av juli, högsäsong för långväga turister från hela världen som vill uppleva midnattssolen, vildmarken och gärna se en och annan ren. Ändå är väg 45 mellan Vittangi och Sopperobyar-

na ödsligt tom på trafik; någon gång då och då kommer en bil med husvagn, en husbil eller en enstaka turistbuss fram bakom en mjuk kurva.

Efter 13 mil av sövande bilkörning i störtregn och åskväder uppenbarar sig Nedre Soppero och strax efteråt Övre Soppero eller Badje-Sohppar som byn heter på samiska. Vi är på besök i Sápmi, samernas land, på den svenska sidan. För en trött bilist som behöver både mat och husrum känns Sopperogården vid Den gode herdens kyrka i Övre Soppero som en välsignelse.

Snett över vägen bor Britta Marakatt Labba och hennes man Nils-Johannes Labba, renägare sedan flera generationer.

Midnattssolen kastar långa skuggor i Övre Soppero, eller Badje-Sohppar som byn heter på samiska.

Nils-Johannes Labba och Britta Marakatt Labba packar bilar och släpvagn för att åka till kalvmärkningen av sina renar på sommarbete i Dividalen i Nordnorge.

De håller på att packa sina bilar för att få med sig det de behöver för kalvmärkningen i Dividalen under de kommande tre veckorna.

HISTORIEN SOM ETT BRODERI

Britta Marakatt Labba är en av de mera framstående samiska textilkonstnärerna, och hon bjuds in att delta i utställningar och workshops utomlands. För tre år sedan deltog hon i en konstbiennial i Peking i Kina och nyss har hon blivit uttagen till Internationella textiltiennalen i Lodz, Polen. Hon försörjer sig också på att hålla föredrag och kurser, och som scenograf i olika samiska teatersammanhang. Till vintern försöker hon slutföra ett långvarigt uppdrag för Tromsø universitet, ett 23 meter långt broderi om samernas historia. Hon har ett ljust och rymligt arbetsrum med ett långbord längs en fönsterrad hemma i villan i Övre Soppero.

– Berättelsen läses från höger till vänster, baklänges som jag brukar läsa tidningar och titta i böcker, förklarar hon. Först är landskapet öde och tomt, sedan

Britta Marakatt Labba broderar en 23 meter lång berättelse om samernas historia, ett uppdrag från Tromsø universitet.

börjar det befolkas. Små ansikten som sticker fram mellan trädstammarna är våra urmödrar som berättar och delar med sig av sin visdom till kommande generationer. De berättar om balansen i naturen och om djurens betydelse. De äldre har alltid berättat sagor om björnen, räven,

vargen, älgen och renen. Björnen har en framträdande roll i samisk mytologi.

Britta Marakatt Labba är inte bara konstnär, hon är också renskötarfru, mamma till 14-årige sonen John-Isak, och tar hand om gamla svärmor. Familjen och släkten betyder mycket i det samiska samhället. Gamla människor visas respekt, även om de som är unga inte alltid lyssnar på vuxna med riktigt samma respekt som de gjorde när hon var barn.

– Min mor var duktig på att uppfostra oss barn efter mytologin. Min mor blev tidigt änka och vi var nio syskon, hon hade inte alltid tid att hålla utkik. Det var mycket klokhet som lärde oss att till exempel inte gå nära vattendrag för då kommer vattenvittran. Genom lek lärde vi oss också att arbeta, hämta lite vatten i små kärl, och jag minns det med glädje.

STARKA KVINNOR

Kvinnan har en stark roll i samefamiljen, det var hon som i likhet med fiskarhustrun skötte allt i väntan på mannen som arbetade borta. Britta Marakatt Labba sä-

Midnattssol i Övre Soppero.

ger att hon har vuxit upp i ett matriarkat.

– Min mor tog hand om allt, högg ved och jobbade i renskogen, eftersom min pappa dog tidigt. Men alla hjälptes åt i släkten. Vi flyttade till sommarbetet i Nordnorge i slutet av maj. Nomadskolan slutade redan i april och i Norge fanns sommarskolan. På den tiden flyttade vi med lastbil övertäckt av presenning och jag minns när vi syskon och mamma for efter med bil.

För en tid sedan var Britta Marakatt Labba i Guatemala och hon kände igen sin egen barndom i indianernas levnadsvillkor; kvinnorna stod och tvättade kläder vid floden och sålde hantverk till turister.

– Mamma och hennes kusiner sålde eget hantverk till turister på samma sätt på 50-talet. När vi var i Nordnorge bytte vi hantverk mot socker, mjöl och andra varor med de norska bönderna. Byteshandeln fungerar fortfarande med vår norska värdfamilj, som äger marken som vi nyttjar. Det gäller bara att öppna portarna. Vi har renkött, de har lax och bär.

RENAR OCH ELEKTRONIK

Brittas man Nils-Johannes Labba sitter på favoritplatsen i köket med utkik mot landsvägen och Uno-X-macken, klockan är elva på kvällen och midnattssolen lyser. Han provar en hjälm som han ska ha när han kör sin fyrhjuliga motorcykel vid kalvmärkningen i Nordnorge. Nu står den fastsurrad på en släpkärra bakom en jeep i väntan på avfärden.

Renskötseln innebär att det samiska nomadlivet lever kvar, men har också påverkats av det moderna samhället under de senaste tre årtiondena. Skoter, bil, helikopter och motorcykel hör numera till renskötarens vardag. Mobiltelefon är också nödvändig, men det är oroväckande dålig mottagning här uppe ovanför norra polcirkeln.

Britta serverar kvällste med hembakt matbröd, ost och rökt renkött som pålägg.

Det ligger en förväntan i luften, kalvmärkningen och vistelsen på fjället uppskattas av hela familjen. Den 14-årige sonen John-Isak har vuxit in i renskötare-

ket, men datorn är lika självklar i hans rum som i andra tonåringars.

– Han märkte sin första kalv i fjol. Att vara renskötare är ett sätt att leva och du bör börja redan som barn, lära känna naturen, bedöma väder och renbetesmarker. Men vi låter honom själv bestämma vad han ska bli och uppmuntrar honom att läsa, berättar Britta.

För Britta har det inte alls varit en självklarhet att läsa böcker, det var en av de saker som skiljde henne från andra elever när hon utbildade sig till textilkonstnär på Konstindustriskolan, nuvarande Högskolan för design och konsthantverk, i Göteborg på 70-talet. Böcker var något främmande i hennes barndom, som präglades av den muntliga traditionen.

– Jag tittade inte i en bok under de fyra år jag studerade i Göteborg. Naturen var min bok. När jag var nyutbildad hade jag svårt att göra en riktig skiss som jag kunde visa upp för en beställare, jag var van att arbeta mer handgripligt. Men när jag förlorade ett stort jobb på grund av jag inte kunde visa en skiss på hur arbetet

Den gamla ateljén har för tillfället blivit mopedverkstad hos konstnärverkaren Per-Isak Juuso som ägnar stor tid åt undervisning. Nu har han åkt till Grönland för att bygga upp en skola i duodji, slöjd med trä och horn, för inuiter, Grönlands ursprungsbefolkning.

skulle bli var jag tvungen att lära mig skissa på papper. Nu kan böcker göra mig inspirerad i mitt arbete, förutom långväga resor.

FRÅN KÅTA TILL STUGA

Familjen Marakatt Labba bor i ett modernt trähus vägg i vägg med Nils-Johannes mamma. På gården finns garage med plats för bilar och släpvagn, flera uthus för arbetsredskap och en rejäl frysbox, tork och rökeri för renkött.

– Under sommararbetet i fjällen bodde vi tidigare i kåta, lavvu, som den mindre kallas. Den större bågstångskåtan, goahti, var på vintern täckt av vävda ranor av ylle och av bomullsväv sommartid.

Att bo och leva i en kåta styrdes av tydliga regler för att det skulle fungera praktiskt. Enligt den samiska mytologin vakar tre gudinnor över kåtan, Uksuahkku är dörrgudinnan, Juhksahkku är jaktgudinnan och Sáhrakko fruktbarhetsgudinnan. Två familjer kunde dela på en goahti och hade en halvcirkel var.

– Köksregionen var helig, där fick ald-

rig barnen vara, minns Britta från sin barndom. Barnen fick inte leka med eldstaven i den öppna elden, då kunde renkalvarna bli blinda. Alla hade sin särskilda plats, husmor närmast köksregionen, därefter husfar och sedan barnen i rad och hunden närmast dörren. Kvinnan fick inte ligga ned och vila utom till natten. Då ansågs hon vara lat, kanske också utmanande. Det var en av likheterna mellan samer och muslimer, det var inte fint att en kvinna visade bar hud. Fortfarande har jag svårt att ha bara armar även om det är mycket varmt.

I år är det 20 år sedan som Britta och hennes man byggde en koja, som de kallar sin lilla stuga på fjället, ganska lik en friggebod. De uppskattar trots allt att ha det lite mera bekvämt, att kunna torka sina kläder och laga mat på enklare sätt. Det lever kvar att man ska städa efter sig, inte lämna synliga spår.

– Du kan inte ha mer än du kan ta med dig när du flyttar till olika platser under året. Och jag känner fortfarande att jag inte vill ha så mycket saker omkring mig.

Men även vi samer håller på att bli förstörda. Nu packar vi in mycket i våra bilar, precis som många andra.

Samtidigt tror hon att vi alla måste komma tillbaka till det mer sparsamma sätt som samerna i alla tider levtt på, med respekt för naturen. Allt togs tillvara och återanvändes. Gamla stövlar, exempelvis, klipptes av till sommarskor.

– Mina läderskor som jag gjorde som ung håller fortfarande efter 30 år.

Britta läser fortfarande naturens språk. Tidigare på dagen såg hon oroväckande moln på himlen och sade till sonen och hans kusin att det inte var någon bra idé att åka förbåt på älven. De gav sig ändå ut och hamnade i ett otäckt oväder.

– De är vana så det gick bra. Om de hamnar i knipa vet de hur de ska göra upp eld i olika förhållanden, de har tränat i fjällen.

SAMISK IDENTITET

Vad formar en samisk identitet? Britta Marakatt Labba funderar en stund.

– Den finns inom mig. Det är språk, re-

Det gamla möter det nya hemma hos Per-Isak Juuso i Mertajärvi. Dottern Lina och hennes man Herman och barnbarnet Elma är på besök.

lationer till familj och släktingar, mat, kultur och hur man lever under olika årtider. Slakten är nog det viktigaste i den samiska identiteten.

Nordsamiska är Brittans modersmål, det hon talar i familjen och med andra samer, därefter kommer finska, som talas i trakten, sedan norska och först på fjärde plats svenska. Hon ursäktar sig ibland att hon inte hittar rätt ord på svenska.

– Den samiska dräkten är också viktig. Nu för tiden används den bara vid fester, bröllop, dop och begravning.

Ibland känner hon sig som en dräktpolis som håller på de gamla reglerna. Mörkblått är samisk sorgfärg och på begravningen ska man vara mera spartanskt klädd än på bröllop. Dräkterna är dessutom olika både områdesvis och familjevis.

Renkött, älg och fisk står ofta på matbordet och till stora fester är det främst rökt renkött, souvas, och kött grillat över öppen eld som serveras. Men tårtor och kakor hör också till festbordet.

– Även till vardags äter vi mycket kött

och fisk. När vi vill ha fest hemma steker vi falukorv!

Några mil norrut mot Karesuando ligger Mertajärvi där Brittans släkting Per-Isak Juuso bor. Han är en framstående hantverkare som gör knivar och skålar på traditionellt vis och även skulpturala objekt av fällhorn och trä. Hans knivar med nordsamisk gravyr lockar samlare från

Per-Isak Juuso tillverkar så eftertraktade knivar att de lockar samlare från Japan, Tyskland och USA.

Japan, USA och Tyskland. Det är smickrande även om han tycker att en kniv får en egen själ av brukaren när den används.

När jag ringde honom för att bestämma tid pustade han i 30 graders värme. Han höll på att hugga ved för två års förbrukning.

– Vintern är snart här, sade han. Och det är bäst att hugga mycket, man vet aldrig vad som händer.

När jag kommer till Mertajärvi är byn tyst och öde. Det är söndag och lanthandeln är stängd. För Per-Isak Juuso är söndag vilodag. Han gör inget särskilt, kan bara njuta av att se den växande vedhögen genom köksfönstret. Veden som han för övrigt inte huggar för hand utan med motorsåg och full skyddsutrustning. Nu har han torrved så att det räcker till jul.

DET BLEV INNE ATT VARA SAME

Per-Isaks dotter Lina, hennes man Herman och deras lilla dotter Elma är på besök. Lina arbetar som journalist på NSD, Norrländska Socialdemokraten, i Kiruna och ska göra reportage om sin egen hem-

Bortbytingen kallas konstverket av Randi Marainen som berättar en historia ur den samiska mytologin.

Thomas Marainen i Nedre Soppero, Vuolle-Sohppar på samiska, arbetar både med sameslöjd och författar böcker och sångtexter på samiska.

by Mertajärvi i tidningens byserie. Hennes pappa pratar samiska med henne men hon svarar på svenska.

– Jag förstår samiska, men kan inte prata själv och det beror nog på att jag umgicks mest med barn från Kuttalainen, grannbyn, och de var laestadianer. Min bror som är tre år yngre umgås mest med andra samer. Det blev väldigt inne att vara same när han var i tonåren.

Per-Isak, eller Berissát på samiska, är född i Karesuando 1953 och minns en helt annan attityd mot samer när han växte upp.

– Då var det skämmigt att vara same. Man blev helt nedtryckt och alla samebarn måste bo på internat redan från första klass. Det var tufft att lämna föräldrarna, ett helvete med dålig mat, de förstörde råvarorna, och gröten var kall och klibbig. Vi kunde inte språket, alla lektioner var på svenska. Högstadiet var också på internat, men i den större orten Gällivare var lärarna underbara, personalen och maten var bra, minns han.

Det bidrog till att han studerade vidare

inom metall och formgivning. Senare läste han också pedagogik på Samiska högskolan i Kautokeino. Sedan flera år undervisar han en hel del och den gamla ateljén på gården har blivit mopedverkstad.

ÄGA OCH NYTTJA

Per-Isaks familj blev bofast i Mertajärvi i mitten på 50-talet. Hans morfar Johannes Nilsson Marakatt köpte hus och skog – tvärtmot den samiska traditionen. Ett stort timmerhus i tre våningar där familjens tre generationer bodde tillsammans.

– Morfar var en liten senig man som ägde väldigt många renar. Ett av hans talesätt var 'Innan det kommer tårar ur mina ögon kommer det blod ur stenarna'. Mina föräldrar var också aktiva renskötare, bägge två. Även jag följde med dem i arbetet, men händelser i livet fick mig att gå en annan stig.

Per-Isak Juuso byggde sitt eget hus till sig och sin familj 1985, köpte marken av svenska staten för 15 000 kronor.

– Man måste äga marken för att få

banklån. Men jag tycker det är konstigt att äga mark och vatten. Den som nyttjar naturens tillgångar borde ha rätt att använda dem om det görs med respekt och hänsyn.

Lina tror att samiska språket är på uppgång, det märks bland dem som kan samiska att de är måna om att deras barn också ska lära sig språket, även hon.

– Om 150 år kommer det att talas kinesiska här, tror Per-Isak på fullt allvar. Allt förändras, det är en naturlig utveckling. Att leva på djur som samer gör är ungefär detsamma som kineser gör på landsbygden. Det är ingen större skillnad.

– Jag tror att det blir tvärtom, invänder Lina. Globaliseringen leder till att man blir ännu mera noga med sitt ursprung, språk och kulturarv. Se bara på e-postadresserna, @same.net är vanligast här. Man vill inte finna sig i att tillhöra den stora massan.

Innan jag går måste jag fråga: hur är vintrarna?

– Ljusa och underbara! På senare år har jag bott och undervisat i Jokkmokk,

Randi Marainen och renvallarhunden Dielku, ett samiskt namn som betyder Fläck på svenska.

30 mil söderut, där det är mycket varmare än här. Oktober är en hemskt mörk månad, men det blir ljus när snön kommer. Kylan är torr och 20 minusgrader som är normalt känns inte lika kallt här som söderut. Termometern kan krypa ned till minus 30 och 40. Som mest har jag haft 46 minusgrader här, säger han och öppnar ett av köksskåpen där han har antecknat med blyerts, «- 46 den 27/1-99 kl 9.00».

Då gäller det att hålla fyr i pannan och ha ved så att det räcker.

EGET FÖRETAG

I Nedre Soppero bor Randi och Thomas Marainen, där de driver egen verkstad och försäljning av sameslöjd i ett hus på gården sedan det andra av de fem barnen var nyfött 1980. Thomas skriver dessutom böcker på nordsamiska utgivna i Norge.

– Barnen fick vara med i verkstan de första fem åren innan vi fick dagis. Och så har jag jobbat ända till år 2000 då jag läste pedagogik och sedan fick ett projekt-

jobb på Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji i Jokkmokk där jag arbetade med forskning och utveckling inom sameslöjd. Men det var tungt att pendla, 25 mil enkel väg. Efter två och ett halvt år sade jag upp mig och slutade för en vecka sedan, säger Randi Marainen när vi sitter i köket.

Dottern Kristin Marainen Eira, som gifte sig med en flyttsame från Kautokeino förra året, har nyligen utbildat sig till

Vägskyltarna visar ortnamnen på svenska, finska och samiska sedan bara något år tillbaka.

silversmed och gått en kurs i att starta eget. Mamma Randi vill nu vara till hands i silversmedjan på heltid.

– Det är smidigt med eget företag, jag värdesätter friheten och att själv styra mitt jobb, säger Randi och dottern Kristin instämmer.

Randi Marainen brukar börja sitt slöjdarår i början av september då barnen är i skolan och maken är på älgjakt. Även om de inte är renskötare så lever de med naturens gång och årstidernas skiftningar. Var sak har sin tid.

Randi Marainen växte upp i en samisk familj vid kusten i Norge, men skolgången innebar 13 år på internat. Hon hade det vanliga norska namnet Eriksen som ogift. Farfar bytte bort sitt samiska namn för att kunna äga jord och fiskerätt. Hennes föräldrar förbjöds att tala samiska hemma med barnen.

– Far suckade och sade, man kommer ingen vart med det samiska. Men när han hörde sitt första barnbarn prata samiska värmdes det hans hjärta. Vilken glädje! berättar Randi.

SAMISK KULTUR

Och det samiska språket värnas det särskilt om i denna familj. Som svensk går man miste om upplevelsen av det samiska språket som är starkt präglad av samernas traditionella levnadssätt. Rikedomen är stor på ord och nyanser som rör naturen och renskötseln. Det finns flera hundra ord som rör renens ålder, färg, kroppsbyggnad eller hur hornen ser ut. Mer än hundra ord beskriver snö och rimfrost i Sápmi, där marken är täckt av snö mer än halva året.

Thomas Marainen är medlem i den samiska författarföreningen, Sámi Girječálliid Searvi, och jojkföreningen Sámi Juoigid Searvi med ett gemensamt sekretariat för de samiska kulturorganisationerna i Karasjok. Han översätter också en del sångtexter. Han har översatt Ulf Lundells *Öppna landskap* till nordsamiska. Thomas Marainen debuterade med barnboken *Biehtár ja Doggi* som kom ut 1986. Hans senaste bok, *Duddjojun sánit*, finns även på svenska, *Slöjdade ord*, men är slutsåld.

Även om samiska numera räknas som officiellt språk i Sverige har han inte fått stöd för sina bokutgivning på sitt modersmål här; stödet kommer från sameetinget i Norge och Norsk kulturråd.

Både Thomas och Randi tror att det nya sameparlamentet i Kiruna kommer att bli ett lyft för den samiska kulturen precis som den norska motsvarigheten i Karasjok har blivit.

– Kiruna är ett centralt område för samer och den fina byggnaden kan bli ett dunkande hjärta i staden, en stjärna som lyser i vintermörkret.

I juli är familjen med på mångkulturfestivalen Riddu Riddu i Manndalen i Norge.

– Nog berikar vi varandra allihop och lånar av varandra, en tonart, former och färger. Man hittar släktskap med andra kulturer genom hantverk, musik och levnadssätt. Världen har krympt och vi lever i ett mångkulturellt samhälle även här i Soppero. Thomas brorson är gift med en kinesiska från Peking och de bor nu i Singapore.

MÅNGSYSSLARE

Äldsta sonen Simon, 26 år, har påverkats mycket av att föräldrarna är mångkonstnärer och har fria arbeten. Själv jojkar han och skriver. Hans karriär började med att han redan i 15-årsåldern skrev en

novell och tre dikter för den samiskspråkiga ungdomstidningen Š, uttalas 'äsch', som ges ut i Norge. Han har också arbetat med Riksställningars vandringsutställning *Leva i två världar*, som är aktuell i höst. Som jojkare kom Simon på andra plats i Sami Grand Prix, den samiska melodifestivalen, i Kautokeino i april i år. Han har läst konstvetenskap vid Tromsø universitet, men hoppade av efter tre terminer. Han har jobbat två år som reporter på Sameradion som ville anställa honom, men han tackade nej för att istället frilansa.

– Jag är en riktig mångsysslare, kör taxi, jobbar lite med turister och berättar om samisk kultur, jojkar i olika sammanhang och jobbar på radion. I sommar har jag varit till fjälls och röjt lite åker för att hjälpa kompisar som jobbar med renskötsel.

Kontakten med släkt och familj är viktig även för honom som är ung.

– Vi bor sju personer på 90 kvadratmeter och vi är tre syskon som delar på en dubbelsäng. Folk, ofta svenskar, undrar vad föräldrarna tycker om att vi barn bor hemma så länge. Men de är bara glada.

Simon Marainen har en bärbar dator

Nedre Soppero, Vuolle-Sohppar, i kvällssol i juli då solen inte går ner.

som han flyttar omkring hemma beroende av var det är ledigt för tillfället. Mellan måltiderna är köket en lämplig plats.

På köksbordet ligger en inbjudan till bröllop den 4 augusti i Kautokeino på den norska sidan av Sápmi, där släkten på mamma Randis sida finns.

– I Norge har de riktigt stora bröllop, det största i modern tid hade 1 600 gäster, säger Simon. När min syster gifte sig förra sommaren var vi bara 500 gäster. Vi hade hyrt in ett samiskt poprockband. Festen började på lördagen och slutade efter söndag frukost. Alla i familjen ställ-

de upp och förberedde, serverade och tog hand om disk och städning efteråt. Det var självklart för mig att ställa upp för syster och jag vet att hon kommer att göra det när det är min tur.

I nästa vecka, i mitten av juli, ska Simon Marainen vara med på kalvmärkning och kastrering av hanrenar på den norska sidan av Sápmi. Det är denna tid då Sopperobyarna nästan töms på sina samiska invånare.

– Nästan alla mina kompisar är renskötare och även om jag är en passiv renskötare vid köksbordet så kretsar allt kring

renskötseln. Mina kompisar tar över renskötseln och ingen vill flytta härifrån. Sopperobyarna och byarna runt omkring är otroligt levande – att så många samisktalande bor inom samma område är viktigt för att kulturen ska leva vidare och utvecklas.

Efter några dagars besök i Saarivuoma sameby styr jag mot Kiruna på nytt, den stad där den nya byggnaden för sameparlamentet snart ska börja uppföras. Längs dikeskanten springer en ensam ren och går sedan långsamt över vägen till den andra sidan i riktning mot Norge. **KV**